

Traditioner om lapptrumman

af

Gustaf Hallström.

En vanlig föreställning om den lappska spåtrumman är den, att hvarken den själf eller dess bruk äro kända bland våra dagars lappar.

Redan Högström¹ tycks luta åt denna uppfattning, »men måste dock tilstå, at de på somlige orter torde ej ännu aldeles wara komne ur bruk, eller förglömde, ändock man . . . ej vidare, än i löndom dermed omgå». Ärlig som han är, »dristar» han, »som ej ens fått se dem», ej att »vidare beskrifwa dem». J. A. Friis² förklarar kategoriskt, att man »ved, at baade Kundskaben om Gobdas eller Runebommen og selve Navnet er aldeles forsvundet iblandt Lapperne». Qvigstad säger, hvad beträffar Tromsø amt,³ att där är lapptrumman »overalt glemt», samt, hvad beträffar Finnmarken⁴, att den är »for længe siden ganske forsvunden og maaske ogsaa kjendskabet til den». Men »længe har den holdt sig» i det skjulte i Tromsø amt og i Nordland». (Jfr här nedan meddelade traditioner efter Qvigstad.)

Att döma af dessa ypperliga lappkännares uttalanden torde således föga vara att vänta i fråga om nu lefvande traditioner, än mindre om i vår tid begagnade trummor. Det visar sig emellertid,

¹ Beskrifning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lapmarker, Stockholm 1746, s. 203, 206.

² Lappisk Mythologi, Christiana 1871, s. 51.

³ i Topogr.-statist. Beskriv. over Tromsø Amt, udg. ved Am. Helland 1899, I, s. 228.

⁴ Beskriv. over Finmarkens Amt, (A. Helland) 1906, II, s. 252.

att ännu lefva synnerligen starka traditioner om spåtrumman och dess bruk kvar, och detta jämte relativt sena fynd af trummor visar, att den tid är föga aflägsen från vår, då lapparna ännu, fastän hemligt, brukade sitt gamla spådomsredskap. Jag vill i det följande meddela dels en del traditioner, som jag själf upptecknat under åren 1907—1909, dels hvad som från annat håll kan framdragas rörande dylika. Emellertid understryker jag nu genast, att hvarken de förra eller de senare göra anspråk på fullständighet, många traditioner torde finnas, som jag ej hört, åtskillig litteratur, som jag ej sett.

I samband med dessa meddelanden vill jag sedan lämna äfven en del sammanställningar af det etnografiska material, som föreligger i museerna, ett material som en gång var min förhoppning att utförligt få behandla. Preliminärt förutskickar jag här ett af resultaten af efterföljande sammanställning af traditionerna. Det visar sig, att traditionerna synnerligen starkt koncentrera sig på de södra lappmarkerna och matta af allt längre man kommer norrut. Detta är förklaringen på att vi förr ansett dylika traditioner så godt som alldeles utdöda. Södra lappmarken, här representerad af Frostvikens, Vilhelmina och Tärna socknar, är nämligen det minst kända lappområdet, då däremot de norra lappmarkerna sedan gammalt dragit resande till sig.

I det följande medtager jag för fyllighetens skull äfven en del *relativt* gamla uppteckningar ur litteraturen. Traditionerna medelas i topografisk följd och de sydligaste tagas först.

1. Frostviken 1907. Uppteckning efter lappmannen Anders Larsson, Klumpvassfjäll, omkring 50 år gammal.

På offerplatsen i Dargafjäll¹ (Dærga-, i Skielenbourke) hade förr legat — bland ganska mycket andra saker — en spåtrumma, men den blef »bortstulen». Det var innan han såg platsen.

2. Frostviken 1907. Uppteckningar efter Sara Brita Olsdotter Parr, Bastunäsfjäll, omkring 70 år gammal.

¹ Straxt norr om Huddingsvattnet, Nordre Grong, Norge, och straxt väster om Blåsjön, Frostviken.

Hennes far, Olof Olofsson Parr, hade två morbröder, den gamla rika ungarlen Parr-Anta (den krushårige Anta) och den s. k. Schnieven¹, som egentligen hette Klemmet och var en »näite». Parr-Anta var ingen spåman, men ägde trumma. Deras svåger hette Jon Tomsson och var äfven spåman. Alla dessa sutto i Bastunäsfjäll. Schnieven, hos hvilken Olof Olofsson var som ung, brukade sitta i kåtan och slå på sin trumma. Ensamhet var ingen nödvändighet. Han sjöng under tiden något, men pratade mest, »precis som om han vore i en hel församling». Hans trumma hängde aldrig framme i kåtan, utan var väl gömd.

Schnieven och Jon Tomsson voro inte riktigt goda vänner. Endast en gång, efter hvad Sara mindes sig ha hört, kommo de dock så i lufven på hvarandra, att de därvid brukade sina trolldomsgåfvor. Jon Tomsson hade gått in i Schnievens gärde och trummat. Denne märkte det och började trola emot. Då renarna skulle ut ur gärdet, hade de stått stilla och ej kunnat komma ur fläcken, förrän Schnievens trumning lyckats häfva förtrollningen².

3. Frostviken 1907. Sara Brita.

Olof Olofsson bad en gång sin morbror att få anamma gåfvan (spådomsgåfvan, förmågan att bruka trollredskapet)³. Morbrodern svarade först: »Int' duger du till ta mot». Pojken var dock enträgen, men det dröjde länge, innan han fick höra något af⁴. Så hände sig en gång, att han af någon orsak låg ensam en natt i en kåta. Då fick han på natten höra, hur det knakade i kåtan, och han fick se en förfärligt stor och hemsk kvinna (bondkvinna enligt Torkels version) försöka tränga sig in genom dörren.

¹ Möjligen Schnievren (-en sv. artikel?).

² Enligt version af Saras måg, Torkel Andersson, öfver denna händelse, gick Schnieven, då han såg, att renarna ej orkade röra (resa) sig, och sökte i gärdet och fann då Jon Tomsson ligga där medvetslös. Då förstod han och skyndade efter sin trumma och kunde därpå bryta upp med sin hjord.

³ »suou tuastet» [? prof. K. B. Wiklund framställer möjligheten af ett »suoum (l. suoub) dåstet», ta emot »röken», ta emot trollkraften. Torkels version, efter uppteckning af min medhjälpare fil. lic. H. Smith.

⁴ Efter annan version svarade morbrodern ingenting, och Olof Olofsson gick och väntade. En natt (vidare som ofvan).

Det »gnistrade» i stockarna, hon var för stor och dörren smal. Pojken tyckte det var ruskigt och skrek, att hon skulle dra dit, hvarifrån hon kommit, och med detsamma försvann hon. Han låg stilla en stund, något ängslig, men då han sedan tittade ut, såg han intet. Meningen var, förklarade Sara, att kvinnan skulle lägga sig öfver honom och på så sätt meddela honom gåfvan.

Nästa dag sade gubben smågrinande åt honom i gärdet: »Det var det jag sa, int' dög du till ta mot».

4. Frostviken 1907. Sara Brita.

I Bastunäsfjäll fanns en tredje spåman, Mårten. Han var dock endast fuskare i konsten. Hans spåtrumma har, förmodligen genom arf, kommit i händerna på en Jon Tomsson, som också lär fuska på samma sätt, men utan att kunna något, som gumman föraktfullt tillade. Jon T. (naturligtvis ej samme som ofvan omtalade) är nu gammal, var förr i lag med Klumpvassfjällets lappar, men har nu slutat med renskötsel. Se vidare nr 9, 13, 15.

5. Frostviken 1907. Sara Brita.

Hon har sett minst en spåtrumma själf och haft den i sina händer. Stommen, ringen, skall vara själfväxt rund, alltså *utan* skarf, ej omböjd och hopfäst, om det skall vara bra. Rundt omkring sitta bjällror och andra slamrande saker och under är handtag. På skinnet är måladt en massa figurer, som alla betyda något: renarna i gärdet bland annat. Man slår med en hammare af horn, som hon trodde.

6. Frostviken 1907. Uppteckning efter Jöns Bengtss, svensk, i Väktarmon, omkring 65 år gammal, nu död.

En bonde gick ut en gång och fick då se en lapp, som satt och slog på en spåtrumma. Han hade där på platsen gräft ner ett kärl med pengar. Bonden »lyddes på». Lappen satt länge och trummade och pratade, och bonden fick höra, hur han gjorde ett »kontrakt», att det skulle gå åt tre lif, innan skatten kunde komma i dagen. Bonden gick hem och tog med sig tre getter tillbaka igen. Han släppte den ena efter den andra öfver platsen, de föllo ner stendöda. Men sen var det ingen fara för bonden att nå skatten.

7. Frostviken 1907. Jöns Bengtsa.

Den bekanta sagan om lappen, som köper ett offerdjur (här en oxe) i Norge. Sagan lokaliseras till Tunnsjö, där bonden bodde. Han frågade, hvad lappen skulle med oxen och fick till svar, att det skulle komma hans renar att föröka sig och frodas. Bonden följde efter lappen och såg, hur han stängde in oxen i en bergklyfta vid själfva »Tunnsjöguden» (= det höga fjället på Gudfjeldön i Tunnsjön), murade för öppningen och sedan länge satt och trummade på sin spåtrumma där utanför. När lappen gått, tog bonden ut sin oxe igen. Nästa år frågade bonden lappen, hur oxen trifiedes. Lappen svarade glad: »Han var så gudibehaglig, att han tog benen med».¹

8. Frostviken 1907. Uppteckningar efter änkan Elsa Pålsson i Mil-
lestskogsfjäll, omkring 60 år. Är född i Vilhelmina.

Spåtrumma heter giev^{erie}². Hennes man Pål Pålsson friade en gång till en flicka i Blackfjället i Vilhelmina, hvars far ägde en spåtrumma. För att utröna, om detta giftermål var behagligt, började gubben slå på sin trumma och rådfråga denna. Men Påls mor vardt så förbittrad öfver detta, att hon tog sonen i »härnan» (här: hufvudhåret) och drog i väg med honom.

9. Frostviken 1907. Elsa Pålsson.

Jon Tomasson (= Jon Tomsson ofvan i nr 4) har haft en spåtrumma. På den tiden då han hade sitt »härbärge» (bod, Frostviks-lappska: »bure») vid Gransjön, hade han den hängande där. Den var behängd med silfver m. m. Den blef emellertid bortstulen. Gubben tror sig sedan ha sett ett af »löven» (hängprydnaderna af silfver-

¹ Samma saga hörde jag äfven af inspektör Hansson i Östersund; jfr nr 10. Han har äfven blifvit visad den omtalade klyftan i berget.

² Professor Wiklund föreslår som mera förenklad form: »geure». Han har hört detta namn öfverallt norr om järnvägen Östersund—Trondhjem samt i Vilhelmina. Egendomligt nog uppträder detta namn i litteraturen först med Düben (Lappland, 1873), »keure», dock utan att där lokaliseras till någon bestämd trakt af lappmarken eller öfverhufvud taget diskuteras. Qvigstad (se tradition nr 21) har ordet från Hatfjeld-dalen, och jag har det från flera håll: Frostviken, Vilhelmina, Tärna. Tydligt är det det speciellt sydlappska namnet för spåtrumman. Som ordet ej förekommer i Lexicon lapponicum (Lindahl och Öhrling) 1780, oaktadt detta upptar Umeådialekten, d. v. s. en sydlappsk dialekt, utan i stället har det nordlappska »kåbda» och »kåbdes», är det antagligt, att lexikonets författare insatt det af dem från norra lappmarkerna kända namnet.

bleck) och ångrar sig ständigt, att han ej sålde trumman, ty han hade haft hederliga anbud.

10. Frostviken 1907. Upppteckningar efter inspektör O. D. Hansson i Östersund, förut bosatt i Gäddede, där han vistats sedan omkring 1880.

Den trumma han ägde (inspektör Hansson dog 1908) har han fått af sin svärfar, kyrkoherde Nensén i Dorotea. Jämför fig. 1, 2.

För åtskilliga år sedan lofvade en gammal lapp, Anders Klemmetsson, att komma till Hansson i Gäddede och »spå» på trumman och tyda figurerna. Men han dog straxt efter och hann icke uppfylla hela sitt löfte. En del figurer förklarade han emellertid, jfr fig. 1:

1. solbilden, *Gud*; 2. tre prickar, *något angående guddomen*; 3. en ring, *döden*; 4. de två figurerna på den insatta skinnlappen, *äktenskap*; 5. *kyrkan*; 6. *lapp på skidor*; 7. *renbete, mossar*; 8. *härbarge, bod på en stolpe, la. njalla*; 9. *fjäll*.¹

Han lämnade äfven en beskrifning på hur man bar sig åt, då man skulle trumma. Man skulle sätta sig på hämlarna, med knäna mot marken, ta trum-

Fig. 1. Målning på trumma från Dorotea.
Teckning efter fotografi.

¹ Angående dessa förklaringar är det ju möjligt, att Hanssons minne i något fall har svikit. Troligt är det dock icke, emedan de flesta figurerna äfven efter andra och kanske mer tillförlitliga källor ha liknande betydelse. Hos Schefferus, *Histoire de la Laponie*, 1678, Additions s. 374, finnes i beskrifningen på där varande stora trumma äfven en figur (nr 103) som föreställer döden. Nr 7 här ofvan — »renbete, mossar» — brukar i vanliga fall beteckna rengärdet; nr 9 — »fjäll» — har möjligen fått en felaktig betydelse. Dylka figurer bruka nämligen beteckna bostäder (vare sig i denna eller en tillkommande värld), och den har ju också kåtatyp.

lårets insida. Därpå trummades med höger hand under vaggning af och an. Man hade tre koniska tärningar, som under trumningen rullade rundt på skinnet, medan man slog med hammaren. Deras rörelser bland figurerna utvisade såväl framtid som forntid för spåmannen.

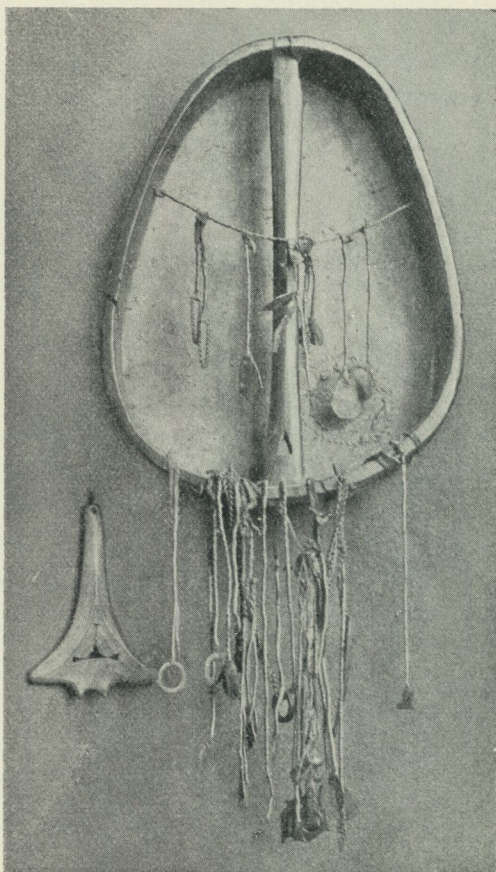

Fig. 2. Trumma från Dorotea, jämte hammare.
Foto af förf.

På trumman hänga tre ben upphängda i sin grofända (de ses möjligen på fig. 2). Det större är os penis af björn,¹ hvilket skulle beteckna klokhet, de små äro samma ben hos räf¹; de beteckna list. Kyrkoherden

¹ Båda benämningarna efter Hanssons uppgift. Detta är det enda kända exemplar som har dylika hängprydnader. På ett enda ställe i litteraturen har jag funnit

Nensén hade haft upptecknadtt figurernas betydelse, men detta papper måtte hafva förkommit.¹

11. Frostviken 1907. O. D. Hansson.

Inspektor Hansson har hört talas om spåtrumman, som låg på offerplatsen i Dargafjäll (jfr tradition 1). Den blef bortstulen af en ung lapp, som tog bort allt silfret på den och sedan förmodligen förstörde den. Han blef för detta tilltag skarpt tillrättavisad af de andra lapparna.

12. Frostviken 1908. Lars Mårtensson, Klumpvassfjäll, 55 år gammal.

Då Lars var tolf år gammal, gräfdde hans äldre bror Tomas (nu död) i hans närvaro ned den spåtrumma, som Tomas ärft af fadern, Mårten Mårtensson (son till »Bäste-Mårten»), Millestskogsfjäll. Det var i »fjället straxt vestan Bastunäsfjället och östan kåtorna där».²

Hvarför denna nedgräfnings skedde visste ej Lars. »Han tyckte väl, att han ej gjorde med den.»

Lars mindes väl, att han sett den användas, dock ej af fadern, som dog då Lars var ändå yngre. Den, som brukade den, värmde först skinnet (utsidan) mot elden. Skinnet blef då hårdt spändt af af värmen. Sedan höll han trumman »på rak arm» (af den åtföljande gesten att döma tycks det dock ha varit böjd arm, ej hvilande på knät) med vänster hand midt om handtaget. Trumman var så stor, att inre kanten då hvilade mot öfverarmen. Skinnet var hvitt, af fullväxt ren, ogarfvadt, men med håret borttaget. Där voro röda figurer målade med »ålderbark»³. Två skinn funnos, med

något sådant omtaladt, det är hos Düben, Lappland, 1873. Han nämner s. 267 bland trummans prydnader äfven »ossa penis af björn». I den äldre litteraturen förekomma ibland uppgifter om »ben» som hängts på trumman. Så Niurenus, Lappland, s. 21. Tryckt af Wiklund i Svenska landsmålen XVII: 4.

¹ Jag har tyvärr ej hunnit med att noga genomgå mer än en del af de s. k. Nensénska papperen i Uppsala Universitetsbibliotek. Jag tror dock ej, att en dylik förteckning af spåtrummans figurer finnes bland dessa eljes så viktiga anteckningar. — I förbigående sagdt var Hansson bjuden rätt stora summor för sin trumma. Han begärde till sist 200 pund sterling för att få vara i fred. För mig förklarade han, att det var hans afsikt att skänka den till ett museum, helst något af de norrländska.

² Räknadt från de nuvarande kåtorna måste det ha varit i närheten af Svanåklumpen, men möjligen menas kåtaplatsen norr om fjället, vid Söjnan.

³ Albark.

olika figurer, det ena löst (möjligen öfverdrag). Skinnet var fastsydt med »sen» vid trästommen-ringen, som ej var »helbadd», d. v. s. själfväxt. Ringen var af »talltjör», talltjur, som »gaf klang» och var torrare än annat virke (samma sort hvaraf deras skidor göras liksom äfven våra fioler och guitarrer). Trumman hade oval form och ett handtag af trä längs öfver. Midt på skinnet var den största figuren — som betydde kyrkan¹ — andra betydde annat, t. ex. giftermål.² Man trummade med hammarens ena spets, ej med flatsidan³, och då hoppade det man ställt på skinnet. Hammaren hette »stauåra»⁴ och var af horn. Formen beskrefs som om den vore lik fig. 5.

Två pjäser hade man att — vid olika tillfällen — lägga på skinnet under trumningen. Den ena var af horn, trekantig med hål

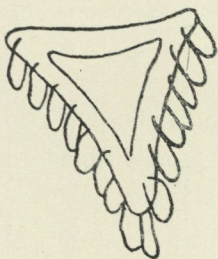

Fig. 3. Visare
efter skiss af författaren (Frostviken).

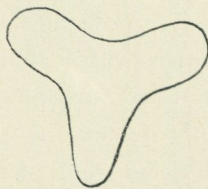

Fig. 4. Visare
efter Qvigstad (Hatfjeldalen).

i midten och två sidor behängda med ringar af silfver och dylikt. Den kallades »bājā»⁵, se fig. 3 (efter en af mig hastigt gjord skiss,

¹ På de kända trummorna af den typ, hvarom här är fråga — sälltypen —, brukar midtfiguren upptagas af soltecknet. Att detta öfvergått att få betydelsen gud (de kristnas gud) ha vi redan sett å Doroteatrumman, fig. 1. Ingenting är enklare än att en dylik figur till sist kommit att beteckna guds boning — kyrkan.

² Jämför Doroteatrumman.

³ Jfr tradition 21 nedan.

⁴ Jfr Düben s. 268 efter Fjellner »steuro eller steura» (jämte »vetjer» etc.) och Lindahl och Öhrlings Lexicon lapponicum 1780, »staura», sv. stör, stake. Jfr äfven tradition 21 (Hatfjeldalen) »stouro». Ordet »stauåra» (bör nog skrivas »staura») i betydelsen spåtrummehammare känner icke prof. Wiklund, men väl i betydelsen »stör, käpp, spö», som finnes i alla sydlappska dialekter. Dock har han ett »sture» med betydelsen spåtrummehammare från Vilhelmina.

⁵ Om detta föremål, hvars namn förekommer i den äldre litteraturen, följer en närmare utredning längre fram.

hvilken vann Lars gillande). Den andra pjäsen utgjordes af en kopp af silfver, liten, vidare upptill, behängd med silfver och med ett fint (graveradt?) kors under i botten.

Allt detta gräfdes ner. Då Lars kom från skolan — vid 18 års ålder — gick han till platsen och sökte finna igen det nedgrädda, men lyckades ej.

13. Frostviken 1908. Lars Mårtensson.

Lars har äfven sett Jon Tomssons trumma, jfr nr 4. Den var likadan, med likadana och lika många tillbehör som den sist omtalade. — Omöjligt är sålunda ej, att Lars stärkt sitt minne med detaljer från denna trumma.

14. Frostviken 1908. Uppteckningar efter Mattias (Makke) Larsson, 60—65 år gammal.¹

Han ärfde för omkring 20 år sedan sin åttioårige far. I »här-bärgen» hängde då ännu gubbens spåtrumma, men den blef utslängd och kom bort. Kåtorna hade han då i Orrnäsfjäll vid Saxborga, nära Dajma.

Vanliga utseendet på trumman: ringen (ej »helbadd») oljad, skinnet ej måladt (han medgaf emellertid, att han ej sett på den närmare). Men fin var trumman »utaf tusan» och hade »hammare» (äfven samma ord på lappska, jämte ett annat namn, som han ej mindes). Inga andra tillbehör kunde han erinra sig, men en del hängprydnader funnos på trumman; de voro dels af silfver, dels stenar med hål i o. s. v. Några ben förekommo ej som hängprydnader.

Skinnet värmdes före användandet »för att ge ljud».

15. Frostviken 1908. Mattias Larsson.

Makke har äfven sett, »men på afstånd», trumman, som omtalas i nr 4, 9, 13, då den hängde i Jon Tomassons »bur» i Gransjödalen. Jon T. var bjuden 50 kr. af »Vickström» (= inspektör Vickström i Brattbäcken, Täsjön) men velat ha 100 kr. Emellertid blef den sedan stulen eller kom bort.

16. Vilhelmina 1909. Johan Johansson i Fättjar, Vilhelmina norra lappby, omkring 70 år gammal.

¹ Makkes uppgifter möjligen ej tillförlitliga. Han har nu öfverlätit sin ej ringa renhjord åt sonen och går själf omkring vinter och sommar öfver hela fjälls- och skogs-trakten. Anses besynnerlig och har äfven ett par år varit på hospital.

Han har sett spåtrumman. Den var som en ring utan botten med handtag under. Vidare fanns det »visare» och »hammare»; på lappska: »gieverien hammer . . nej . . vietjeren . . nej . .». Han mindes inte riktigt, men särskildt namn var det visst.¹

17. Vilhelmina 1909. Efter Anders Kristoffersson i Norra Storfjäll, Tärna sn, född i Vilhelmina, omkring 40 år gammal.

I sin barndom såg Anders i Lill-lögda by i Åsele en spåtrumma, »gieverie». En gammal »näite», som var på flyttning, hade dött där, och hans saker togos till vara. Trumman kom förmodligen bort. Den var som en flat skål med handtag under; öfver var spändt ett skinn, hvarpå syntes målade figurer. Vidare var där ett föremål af horn, rundt, hvilket gubben lät rulla på skinnet och som det rullade mellan figurerna, kunde han förutsäga saker och ting: »nu kommer vargen i renhopen» o. s. v. Någon hammare mins ej Anders. Trumman skulle föras i sista akjan i rajden.²

18. Vilhelmina 1906. Uppteckning af justeringskontrollör H. H. Hultdt³, Umeå, efter Nils Kanon (svensk) i Marsliden, c:a 45 år gammal.

Som vallhjon fann han en gång under en sten en ring (stomme) till en spåtrumma. Den var väl gjord och fint hopfästad med trä-naglar. Han var då 14—15 år gammal.

19. Vilhelmina 1906. Uppteckning af H. H. Hultdt, efter lappen Anders Nilsson, boende å Ransarudden vid Stor-Ransaren.

För några år sedan hade anträffats i en gammal stolpbod därstädes en ring till en spåtrumma. Ännu var då en bit af skinnet kvar med målade figurer. Trumman blef emellertid snart sönderslagen och var vid Hultdts besök redan borta.

20. Hatfjelddalen 1908. Anders Nilsson (se föreg.).

Hos släktingar i Hatfjelddalen visste Anders Nilsson, att en spåtrumma skulle finnas.

¹ »gieverie» är sydlappska ordet för spåtrumma, jfr ofvan nr 8; »vietjere» är Dübens och Lex. lapponicums »vetjer», hammare. Prof. Wiklund föreslår förenklingen »geuren hammer», »vetjeren» af min uppteckning.

² En åtgärd som ofta omtalas i den äldre litteraturen. Orsaken därtill var den, att intet orent skulle korsa den väg som trumman farit. Obs. beskrifningen på trumman, som tyckes vara af den andra af de två kända trumtyperna, skåltypen. Om uppgiften är riktig, är det den sydligaste uppgift för en dylik trumma.

³ För denna samt för de två följande anteckningarna ber jag att till herr Hultdt få framföra mitt hjärtliga tack.

21. **Hatfjelddalen.** Nordlands Amt, 1885(?). Uppteckning af J. Qvigstad¹ efter den lappska skolläraren Lars Olsen, född 1826.

Af denna viktiga uppteckning (4½ sidor text jämte 2 planscher) lämnar jag här en kortfattad resumé.

Lars Olsen såg trumman brukas, då han var vid 8—10 års ålder. Den förvarades omsorgsfullt i en påse af sämskadtt renskinn, hammaren, visaren och den lilla stenen (se nedan) i en dylik af lomskinn.²

Trumman bestod af en ring, helst af furu (no. tenaar)³, men äfven björk. Skinnet, som var tunnt och hade håren afskafda, var af kalfskinn, skoårre, vanligen från halsen. Fästes med sentråd. I ringens underkant hängde pärlsnören, kedjor o. s. v. med ringar och silfverprydnader i ändarna. På skinnet målades figurer medelst al-barkssaft.

Visare, »vei'ke», funnos tre. De voro prydda med pärlor, silfverprydnader m. m.⁴ En var en rund ring af messing, två voro af

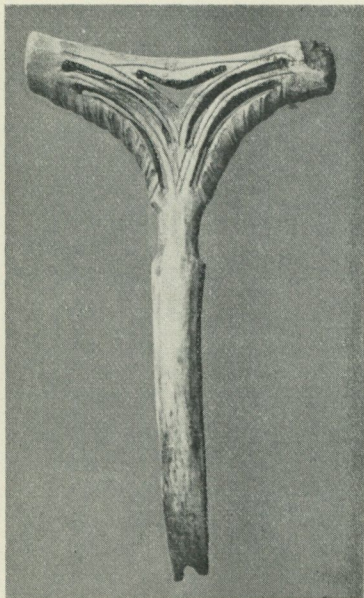

Fig. 5. Hammare.
Tillhör Trondhjems Museum.⁵

¹ Journal de la Société finno-ougrienne III, 1888, s. 104 ff.: Einige Bemerkungen von der Zaubertrommel der Lappen.

² »Eistaucher oder Polartaucher». Jfr härmed Rheen, »En kortt Relation om Lapparnes Lefwarne» etc. (1671) tryckt af Wiklund i Sv. landsmälen XVIII: 1 (1897) s. 35, och Fellman, Anteckningar (1906) II, s. 33, m. fl.

³ Efter Aasens ordbok »et Slags haard og meget sprød Ved især i vantreyne og krogede Fyrretræer». Äfven den »haardere Ved i Træet paa den side, som vender fra Solen eller mod Nord», = »tjur».

⁴ Här af synes emellertid ingenting på de tre figurerna, som Qvigstad lämnar, jfr fig. 4, men teckningarna äro tydligen skematiskt ritade och ej afsedda att vara trogna i detaljer.

⁵ För tillsändande af denna pjäs, tydligen det enda i Norge befintliga äkta föremål, som har att göra med lapptrumman, får jag härmed framföra mitt tack till museums-, direktör K. Rygh, Trondhjem.

älg- eller renhorn i form och storlek som fig. 4 här visar. Hammaren var af renhorn. Teckningen visar en enkel form, af typ som fig. 5 och prydd med kedja med messingsringar i skaftändan.

Ett särskildt verb, »mewret», för att slå på trumman, då den invigdes. Hela kåtalaget skulle sätta sig ner rundt omkring trumman och deltaga i denna invigningsceremoni. De fullväxta kvinnorna måste lämna en prydnad att hänga på trumman, då de af någon orsak upphörde att trumma, männen gjorde så äfven, men ej af tvång, enär de ej voro orena. Användandet var följande. Lappen sätter sig på förnämsta platsen, tar af sig mössan, håller trumman mot elden och svänger den så, att hängprydnaderna slå mot skinnet, tills han hör, att skinnet är behöfligt spändt¹. Sedan lutar han sig snedt framåt och slår med den flata sidan af hammaren (stouro) på skinnet och mumlar något för sig själf. Så företager han några underliga rörelser med trumman, stöter den mot diverse föremål² och lägger till sist en af de två trekantiga visarna på skinnet samt börjar att trumma omkring denna, allt under mummel. Så beskrifves, hur olika rörelser af visaren förebåda lycka eller olycka för lappen och till sist hur det skall förfaras, då visaren endast förkunnar olycka.³

Sedan följer en historia om en gammal lapp i Lars Olsens ungdom, hos hvilken han efteråt vid 22 års ålder — alltså 1848 — såg påsen med trumman. Då man vill veta något om äktenskapet, användes den runda visaren. Går den då fram till den figur på skinnet, som betecknar renbeteslandet, och så tillbaka igen, är det bra o. s. v. Då omnämnda gubbe slog på trumman, sutto de äldre med nedhängande hufvuden — Lars Olsen som var liten pojke stod upp-

¹ Detta är ett af de få ställen, där »hängprydnaderna» omtalas ha äfven en annan funktion, nämligen den af ett skrammelverk. Jfr härmed de sibiriska trummorna.

² Den af eldstadens stenar, som är närmast »påsjo», afdelningen bakom eldstaden, vidare yxan, som ligger därinvid, och den lilla runda stenen, som omtalades ofvan. Att den omtalade yxan haft en viss religiös betydelse visas af den omsorg, hvarmed lappen än i dag behandlar den. Den har, i södra lappmarken, ett särskildt namn, »tjårrko» (Tornelappska »merres»), en vanlig yxa heter »aksjo». »Tjårrko» får endast användas till styckande af kött, men jag har äfven — från Tärna 1909 — en uppteckning om dess användande vid offer, som än i dag brukas vid julen.

³ »Dann hält er, schräge liegend, die Trommel am Griffe und schlägt mit der flachen Seite des Hammers (stouro) auf das Fell; indessen ist sein Blick aufwärts ge-

rest för att se bättre —, men när han upphörde att slå, lyfte de upp hufvudena och frågade: »Hvad nytt»? hvarpå han beskref för dem visarens gång. Då de äldre voro borta, togo pojarna fram trumman och lekte med den.¹ Den äldsta spelade spåman och hela leken gick ut på ett upprepande af hvad de sett.

Jag har utförligt behandlat denna uppteckning för att visa, hur in i alla detaljer ännu fram emot midten af 1800-talet bruket af trumman var känt i Hatfjelddalen.

22. Åsele. Uppteckning af fru Rosa Arbman — »Mor Dårdi» på Skansen — efter en gammal bonde i Lomsjö.²

Det hände för många tiotal år sedan, då Åseletingen brukade hållas i Lomsjö, och häradshöfdingen måste resa upp den 13 mil långa vägen från Anundsjö. Allt var färdigt för tingets öppnande, och alla väntade otåligt, men ingen häradshöfding kom. »Det fanns godt om spåappar den tiden» och en ombads att ta reda på dröjsmålet. Lappen var ohågad. Han ruskade på sig och förebar,

richtet, und er redet mit sich selbst oder vielleicht mit der Trommel. — — — — — Dann giebt er der Trommel einen kräftigen Stoss gegen den Haupteckstein (der dem Boasöo nächst ist) des Zeltes, gegen den Rücken der Axt, die dicht daran liegt, und gegen den kleinen runden Stein, der mit den Zeigern zusammenbewahrt wird. Dann legt er einen der zwei dreieckigen Zeiger in den kleinen Kreis, der auf Fig. 1 zu sehen ist, hinein, schlägt leise mit dem Hammer um den Zeiger herum und redet; was er spricht, kann man nicht hören; man sieht nur, dass die Lippen sich bewegen. Wenn er so viel als er will geredet hat, schlägt er mit dem Hammer ein wenig kräftiger dicht neben dem Kreis und schüttelt die Trommel, so dass der Zeiger auf der Trommel tanzt und hüpf, das es eine Lust ist. Wenn nun der Zeiger den geraden Weg — —. Wenn der Zeiger aber — — —. Wenn es sich zeigen sollte, dass ihm auch nun eitel Unglück verkündigt wird, wird ein anderer Versuch gemacht: er legt nämlich alle drei Zeiger auf einander in den kleinen Kreis und schleudert sie, indem er die Trommel schnell erhebt über den Herd einem anderen Lappen zu; wenn dieser alle drei Zeiger in seine Hand bekommt und keiner auf den Boden fällt, wird dadurch Heil trotz der früheren Verkündigung des Unglücks verheissen. Falls aber nun Unglück verkündigt wird, wird die Trommel in den Sack gelegt und auf ein anderes Mal aufgehoben.»

Ett liknande förfaringssätt omtalas i »De norske Findlappers Beskrivelse», 1740, s. 66 not. »Undertiden lægger de kun Hammeren på Bummen ganske løs, kaster hende saa over Ilden, dersom nu Hammeren sidder paa Bummen, efter at den længe haver trillet om, bliver hans gjærning lykkelig.» Jämför äfven tradition 33 här nedan.

¹ Liknande tradition hörde jag 1907 i Frostviken af Sara Brita i Bastunäsfjäll — jfr ofvan nr 2 ff. — men utan att hinna uppteckna densamma.

² Se Skansens Programblad 23—29 aug. 1908. Jag refererar historien i kort sammandrag.

att han inte hade någon spåtrumma där. En dylik fanns dock i byn och hämtades strax. Då gaf han med sig, men ensam måste han vara, det var ett nödvändigt villkor, om han skulle lyckas. Lappen lämnades ensam i ett rum. Men tre pojkar kraflade sig upp på taket och sågo på honom genom ett hål. De observerade, hur han en god stund följde spåtrummans olika siffror och hieroglyfer. Plötsligt sträckte han ut sig på golfvet, och där låg han stel och orörlig, som om han varit död, ungefär en kvarts timme. Så reste han sig långsamt upp. Då han kom ut, var han drypande svettig, som om han haft ett tungt arbete. Han kunde nu förklara dröjsmålet. Häradshöfdingen hade kört vilse och stjälpit i en snödrifva samt fastnat. Om tre timmar skulle han dock vara här, ty nu var han i rätt kurs igen. — Tre timmar senare kommer också den väntade skjutsen. Häradshöfdingen berättade orsaken till dröjsmålet alldeles som lappen nyss förut och sade, att de hade väl legat där ännu i drifvan, om ej en lappgubbe kommit dem till hjälp. Han var märkvärdigt stark den där lappen. I detsamma fick han syn på spåmannen och utbrast: »Är du här nu? Det var ju du, som kom och hjälpte oss få lös släden ur drifvan för några timmar sen?» »Ja, det var så», svarade lappen.

23. Tärna, Vapstbyn 1909. Halflappen Jonas Israelsson, omkring 20 år gammal, berättar efter hvad han hört af gamle Matts Andersson.

Matts Nilsson Drorie var känd som spåman. Han var »matterajja» (farfar) till Margret Stångberg, i hvars kåta vi nu sitta,¹ men Stångberg själf tillhör Niaitafolket. Matts Nilsson var gammal i Matts Anderssons ungdom och kunde ej alltid följa med öfverallt. En gång skulle det öfriga folket på kyrkfärd, men undrade, om de vågade fara, då de ej hade fått in »tjälverna», renkorna, som då gingo med »knavrade»² kalvvar och voro ett lätt byte för jagande odjur. Jo, sade gubben, far ni, nog skall det gå bra med tjälverna. Och de foro. Lill Matts lämnades dock hemma hos gubben. Denne bad nu honom hålla sig tyst, hvad han än finge se, samlade så ihop ved till en stor eld, tog fram sin trumma och värmdde och »smidde». Det

¹ Vid Atjiken, öster om Abelvattnet.

² D. v. s. försedda med ett slags munlås, hvilket hindrar dem att dia modern.

stod inte länge på, förrän tjälverna kommo »kutande så tungan slängde ur käften» och kastade sig ner på vallen.

Spåtrumman skulle vara af själfvuxen ring.

24. Tärna, Vapstbyn omkring år 1900. Uppteckning af föreståndaren för Skytteanska skolan i Tärna O. P. Pettersson efter Kristoffer Sjulsson, född 1828, manuskript i Nordiska Museet, bd I, sid. 42.

»I Kristoffer Sjulssons ungdom voro de flesta spåtrummor förstörda inom Vapstområdet. Men de gamle berättade, att de där hade varit allmänna, så att hvarje husfader hade sin trumma att rådfråga i hvarje angelägenhet. Spåtrumman kallades i denna trakt gievrie¹ och träet i henne gievrie-muore. Endast den spåtrumman hade den rätta kraften, hvilkens trä var danadt sådant det skulle vara af naturen. Tillyxade man träet och bearbetade det med konst, så att det blef lämpligt att utspänna trumskinnnet på, hade trumman föga kraft.² De träd, som voro så växta, att de lämpade sig till ämnen för spåtrumman, höggos aldrig för att användas för andra ändamål. Att fälla ett sådant träd ansågs ända in i nyaste tid såsom ett helgerån.»

Sid. 61. »Tjorket» är att med tuggad albark måla bilder på skinn. Detta målande skedde endast på det skinn, som var utspändt öfver spåtrumman. Denna målarkonst var i Kristoffer Sjulssons ungdom alldeles bortlagd och bortglömd inom Vapsttrakten.

Sid. 43. Det var en missionär, som reste omkring i Vapsttrakten och predikade för lapparna, som skall ha förmått dem att utlämna sina spåtrummor. Han skall ha fyllt en akja med trummor och fört dem till Lycksele, dragit in dem i domsalen och tillsport domaren hvad han skulle göra med alla dessa trummor. Denne befallde, att de skulle läggas i spisen och brännas upp. När

¹ Straxt förut talar manuskriptet om ett djur, som i gamla dagar skall hafva funnits i dessa trakter. Det kallades »gäbda». Det skall hafva varit stort och rofgrigt, och när det kom på en människas spår, gaf det sig ej, förrän det hunnit upp och dödat den, som lämnat spåret efter sig. Endast genom att tända upp stora eldar på spåret, kunde man rädda sig: djuret anföll nämligen elden och slukade i sig densamma och fick däraf sin bane. Det sista djuret af detta slag skall ha dödats i berget Gåbda-gelesen i Vilhelmina.

² Säkerligen får detta ej tagas efter bokstafven, utan menas nog härmed densamma som ofvan kallats själfväxt ring, »helbadd».

trummorna började brinna, susade en af dem ur elden, kretsade ett par hvarf omkring i domsalen och for sedan ut genom fönstret. När domaren såg detta, gaf han genast befallning, att elden skulle släckas, och ingen vet mer om trummornas öde.

25. Tärna, Vapstbyn. O. P. Pettersson. Sid 42.

En man, som sent öfvergaf bruket att rådfråga spåtrumman, var Matts Nilsson i Virischfjäll. När han »buförde», hade han alltid spåtrumman i främsta akjan¹ och så bekvämt till, att han efter korta mellanstunder kunde slå på henne och hämta råd i allt.

26. Tärna, Vapstbyn. O. P. Pettersson. Sid. 43.

Olof Sjulsson i Löffjäll tänkte en gång göra sig en spåtrumma och begaf sig till skogs för att hugga ett »gievrie-muore». När han huggit en stund, ångrade han emellertid sitt förehafvande och vände om hem. När han nalkades kåtan, var det honom omöjligt att nå den; den syntes än på den ena än på den andra backen. Ett häftigt oväder kom, och han måste tillbringa natten ute. När det ljusnade på morgonen, märkte han, att han tillbragt natten i kåtans omedelbara närhet. Han uttalade sedan ofta sin förundran öfver att detta slags träd kunde ha en så underbar makt.

27. Tärna, Vapstbyn. O. P. Pettersson. Sid. 44.

På den gamla kätaplatsen vid sjön Atjiken (Löffjället) fanns ännu för några år sedan en trollkittel, kallad »grentja».² Den hade en gång af en lapp beställts i Ume och, då den blifvit färdig, af lappens trollkonster genom luften förts hem till hans kåta.³ Från släkte till släkte förvarades denna kittel vid Atjiken och fick ej tagas bort från lappskattelandet. Den kunde för öfrigt ej föras bort. En gång fick det dock ske. En rik lapp i närheten hade ett enda barn, dottern Rauna.⁴ Hon var i barndomen mycket sjuklig, och föräldrarna rådfrågade förgäfves alla näiterna i trakten af ängslan för att mista henne. Vid den tiden lefde söderut i Vilhelminafjällen en ryktbar

¹ Alla källor äro eljest samstämmande, att trumman skulle föras i sista akjan. Detta för att intet örent skulle korsa spåtrummans väg.

² Samma tradition hörd af mig 1909 i kätorna vid Atjiken.

³ »Grentja» var, efter meddelande 1909 på platsen, af vanlig kitteltyp; den finnes nu i H. H. Huldts samling i Ume. Om »grentja» en utförlig berättelse hos Pettersson.

⁴ = Ragnhild, efter förklaring som gafs mig 1909.

nåite, benämnd Gukkesgersa eller Långstrupen.¹ Denne lät föräldrarna tillkalla. Han gick in i skogen med sin trolltrumma, och när han återkom, förklarade han, att flickan skulle lefva, om föräldrarna anställde ett stort offer, hvilket skulle bestå af en ko, en brunnrenoxe och en gallkälva. Till offret skulle inbjudas grannar från hela trakten. Offret föranstaltades; »grentja» lånades lyckligen att koka offerdjurets kött i. Då offermåltiden var öfver och benen af de offrade djuren »nedlagda i jorden», sade Gukkesgersa: »Ja, nu skall Rauna lefva, hon skall lefva, så att hennes anhöriga skola blifva led vid henne, hon skall lefva två mansåldrar.» Så skedde äfven.

28. Tärna, Vapstbyn. O. P. Pettersson. Sid. 140.

Innan en friarresa företogs, tillfrågades i äldre tider spåtrumman om utsikterna för en lycklig utgång. Likaså då en friare väntades, tillkallade man gärna en nåite och lät honom med hjälp af spåtrumman yttra sig i det viktiga ärendet.

När underrättelsen kom till Kristoffer Sjulssons moders hem i fjällen norr om Öfver-Uman, att en friare till husets dotter ämnade infinna sig från Deunatrakten i södra Storfjället, tillkallade man en nåite vid namn Ferpa-Peren. Sedan nåiten hade beredt sig och trummat, sade han endast: »deunan spik po bara joangan». Af detta dunkla svar drog man den slutsatsen, att den, som skulle komma, ej var så oäfvnen, och när han kom, blef han väl emottagen.

29. Tärna (Tärna kyrkplats) 1909. Efter Maria Sjulsdotter af Northmansläkten, omkring 45 år.

Af hennes släkt funnos åtskilliga framsynta. De voro dock ej spåmän. Sådana funnos däremot i Naitasläkten, som förr var en illa känd släkt. Till den hörde Stor-Nila, en illa beryktad figur, som suttit i fängelse och som Maria mycket väl mindes. Han lär ha kunnat spå och haft trumma. Hans mor var ännu mer beryktad för trolldom och handterade också trumman, trodde Maria.

En trumma af denna släkt skall finnas »på Skansen».²

¹ »Guhkiesgerrise» satt i norra Vardofjäll i Vilhelmina (uppteckning 1909). Ordet bör skrivas »Gukkesgirse» efter prof. Wiklund.

² På Nordiska Museet är ingen sådan trumma känd. Om denna trumma inom Naitasläkten har äfven H. H. Hultdt hört traditioner.

30. Tärna, Granbyn 1909. Efter Anna Brita Jonsdotter af Northmansläkten, omkring 70 år.

Denna gumma, som hade så ofantligt mycket intressant att berättat om gammal tro och kult, visste ej mer eller ville ej säga mer om spåtrumman än namnen. Trumman hette »geeuerie» (= »geure»), vidare fanns en »hammare» och en »visare».

Egendomligt är, att ej J. W. Zetterstedt (Resa genom Umeå lappmarker, Örebro 1833, I) fann någon tradition om trumman. Han säger sid. 277: »Lapparnas så kallade spåtrummor höra väl egentligen till forntiden. — — — Bland alla de personer, hvilka jag tillfrågade, angående dessa trummor, fanns ingen, som sett dem, och ingen kunde göra mig närmare redo för dessa instrumenter, som nu mera föga torde finnas inom denna Lappmark.»

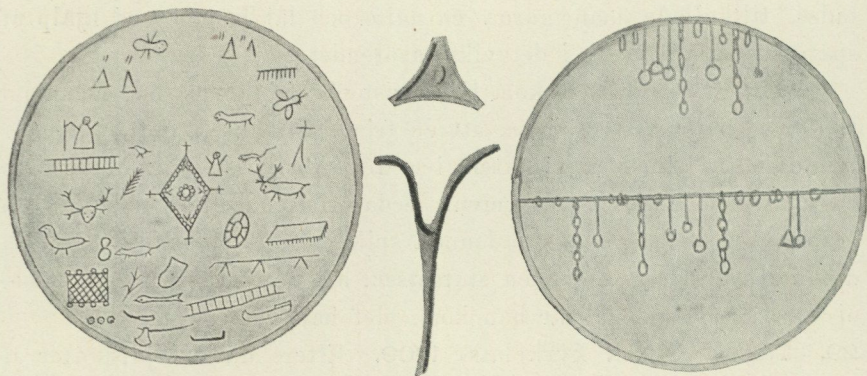

Fig. 6. Trumma efter Hogguér, anf. arb., Arjeploug?

31. Arvidsjaur 1909. Efter lappen Hansson i Siksjön.

Hade om spåtrumman endast (efter sin far) hört namnet: »Gåbda». Visste ej hur den såg ut, men att den brukades att spå med.

32. (Förmodl.) Arjeploug 1828. Efter v. Hogguér, Reise nach Lappland, Berlin 1841, sid. 96; jfr äfven Atlas, Taf. 6.

»Trolltrumman är nästan alldeles bortlagd. Dock finns det ännu några gamla, som äro kända som spåmän och ofta straffats därför; dessa bruka ännu i hemlighet sin trumma. Jag har sett en dylik och har tagit en naturtrogen teckning däraf; jfr fig. 6. Den har formen

af ett såll och är öfverdragen med beredt renskinn, som håren borttagits på. Härpå äro med blod tecknade en mängd afbildningar af renar, björnar, vargar, hundar, fåglar, träd och mycket annat. På trumman lägger spåmannen en liten tresidig platta af messing, slår med en trumpinne (Schlägel) på det spända skinnet, hvarigenom messingsslanten hoppar upp. Efter betydelsen af det tecken, på hvilket den faller ner, lämnar spåmannen sitt orakel.»

Sid. 98. »Denna trumma uppträder nu mera sällsynt, men tron på densamma liksom på trolldomskonster i allmänhet finnes kvar hos många lappar.»

Själfs såg Hogguér icke trumman användas.

33. Tysfjord, Nordlands Amt, 1884. Efter J. Qvigstad, anf. arb. sid. 109, efter lappen Ivar Nilsen, 80 år.

I hans ungdom begagnades som spåtrumma endast ett elliptiskt bräde, utan skinn eller figurer; midt på brädet lades en knippa ringar. Noaiden kastade ringknippan till de omkringstående och dessa skulle kasta den tillbaka. Om någon därvid icke lyckades träffa »trumman», så skulle han icke lefva länge. I. Nilsen berättade att förr begagnades större trummor, »goabdes», och på dessa slog man med en hammare, »ballem», som var gjord af renhorn.

34. Lule lappmark. Angående förhållandena i denna lappmark har jag åtsport doktor F. Svenonius, som benäget meddelat följande. På upprepade förfrågningar om spåtrummor lämnades ibland beskedet, att de användes att trumma på samt att visarens gång mellan figurerna förutsade det eller det, men lika ofta stod man alldeles oförstående för frågan. Formen på trumman var ej alls känd, hvilket bäst bevisades genom ett falsarium som gjordes af den så kallade Pirkit-Amma (Amma Larsson). Den var ett monster med en vanlig »nappe», mjölkskål, till stomme. Amma prackade emellertid denna trumma på en ifrig samlare såsom äkta.¹

¹ Säkert är det samma falsarium som nu befinner sig på Nordiska Museet, inv. 73 190, a, b. Den inköptes — jämte sin monstruösa hammare, som fullständigt saknar hvarje spår af tradition — af jägmästare H. Nordlund 1891 från turpun-lappen »Amma Larsson Prikil». Den kallas »muorris», hvilket endast betyder »af trä» eller något liknande. Ordet är enligt prof. Wiklund alldeles hopgjordt och omöjligt. Om samma trumma jfr sid. 45 not 2.

35. Torne Lappmark. Meddelande i bref af den 21 jan. 1910 från stationsskrifvaren Karl Tirén.¹

»Under 4 års vistelse i Kiruna samt under mina därifrån ofta företagna exkursioner i Torne Lappmarker plägade jag göra förfrågningar, om lapparna kände till trolltrumman, »koptes», »gobdas», »noaitie kautje», af tolkar på finska kallad »trollintrombo» och »kan-nus». I regel stodo såväl lappar som finnar totalt oförstående för dessa förfrågningar. Då jag utlofvat belöning till dem, som kunde anskaffa en »gobdas» åt mig, resulterade detta i, att en för mig okänd finne kom och ville ha betaldt, ty han kunde påvisa en »gobdas». Då jag bad honom taga den med sig, ruskade han på hufvudet och sade, att den var för stor. Hans »gobdas» befanns vara den vid Rautasjaur liggande afgudastenen af en mindre ladas storlek. Vid en marknad i Jukkasjärvi bar man till mig ett gammalt såll med skinnbotten och tätt stungna hål i tro att jag utlofvat belöning för en sådan, då de annars ej kunde fatta min beskrifning på en trolltrumma.

Jag torde ej misstaga mig, om jag påstår, att bruket af trolltrumman numera försvunnit ur lapparnas tradition i dessa nordliga trakter, måhända utrotad af den i samma trakter förhärskande laestadianismen.

Detta gällde med ett enda undantag. Anders Sarri i Rautasvuoma, hvilken, olik flertalet af sina landsmän, kände en mängd sägner och traditioner från äldre tider, förklarade, att siste trollkarlen (noiten) i Torne lappmark, Jonas Kumina,² ärft en trolltrumma af sin fader, som var en vida fruktad trollkarl³ (»pahast tahke noite»), samt att Jonas Kumina visserligen gjorde bruk af sin

¹ Under min cirka 3 veckors vistelse bland lapparna vid Rautasjaur 1909 kunde jag ej framleta någon muntlig tradition om lapptrumman. Jag vände mig därför efter min hemkomst till den i Torne lappmark väl hemmastadda herr Tirén, som var nog älskvärd att lämna de uppgifter jag önskade. För detta ber jag här att få framföra mitt tack.

² Om »Kumina Jâna» hörde jag åtskilligt, då jag 1909 låg vid Rautasjaur i Torne lappmark. Prof. Wiklund anser honom möjligen vara identisk med »den mycket kände Kuhmunen».

³ Såsom af det föregående visats tar jag ej med traditioner om trollkarlar såsom sådana, endast då traditionen lämnar någon uppgift om trumman.

trumma, men ej med samma förmåga som fadern. Den äldre Kumina lefde på 1800-talet, den yngre bodde i Vassijaur, och trolltrumman påstås ha funnits kvar ända in på 1900-talet.»¹

36. Tromsö och Finmarkens Amt 1896—97. Uppteckning af den lappske skolläraren O. Thomassen, född i Lyngen 1844.

Beskrifningen, ett manuskript hos rektor J. Qvigstad,² gäller Porsanger och ibland Lyngen och är uppställd efter Qvigstads »Veiledning».³

Kap. IX: 26 i denna lyder: Haves någon erindring om Runebommen? Svar: Har kun en eneste gang hørt nævnt Ordet: noaiddegisa. Har siden verken hørt eller seet sådant og har heller ikke uagtet jeg spurte videre om en sådan gisa den Gang fået nærmere Forklaring om samme.

37. Finnmarkens Amt 1899. Uppteckning af Joh. Matheusen, Snefjord i Maasö, manuskript sid. 18. Manuskriptet i Qvigstads ägo.

Uppteckningarna har gjorts som svar på Qvigstads »Veiledning».³ På ofvan under 36 framställda fråga lyder svaret: Jo, der gaa mangt et sagn om runebommer men er avlagt.

38. Finska lappmarken. Utsjoki på 1830-talet, efter J. Fellman.⁴ (Lappska text, öfversatt af Qvigstad.)

»Fjeldlappen, som spiller på de gamles Trolldromme.

En Fjeldlapp traf, da han reiste paa Nordishavets Fjeldvidde, paa gamle Folks Trolldromme, hvormed Folk i gamle Dage havde

¹ Här vill jag till sist fästa uppmärksamheten vid två resebeskrifningar berörande Torne lappmark från början af 1800-talet. Den ena J. Acerbi, *Travels through Sweden, Finland and Lapland*, London 1802, bd II, s. 308 ff., meddelar en relativt lång beskrifning på spåtrumman och dess användande, utan att dock meddela något nytt. Men han talar om trumman »as now practised in Lapland». Hans resa företogs åren 1798—99. I motsättning mot hans uttalande är att observera den andra resenären, A. Capell-Brooke, som i sin »A winter in Lapland», 1827, säger s. 160: »It is — — — extremely difficult to meet with the runic bomme. I never heard of such thing in Finmark and I am inclined to think, there are none of them remaining in the country.»

² Detta såväl som följande manuskript har benäget ställts till mitt förfogande af rektor J. Qvigstad, till hvilken jag härmed får uttala mitt tack.

³ Veiledning til Undersøgelse af Lappernes Forhold, Kristiania 1896. Den är uppställd i frågeform.

⁴ Anteckningar under min vistelse i Lappmarken II, sid. 328, 339, Helsingfors 1906.

troldet til sig Vildren. Denne Tromme var en firkantet Tømmerstokk, om hvilken der var Jernløkker; i disse Løkker var der Jernringe, som klang, når Tømmerstokken sattes i Bevægelse. Denne Tømmerstokk var anbragt paa Stene, saa at naar man rørte ved Enden av Stokken, gav den en vakkert klingende Lyd, ved hvis Klang Vildrenerne kom nær.»

Kommer så en beskrifning på hur han försökte sig på konsten och därvid joikar en som det synes improviserad sång. Emellertid har det en förfärande följd, i det till slut »hvor han ser, der vimler Vildrener foran ham». Till slut blir han så vettskrämd, att han »vidste ikke mer av noget i denne Verden, han faldt, saa lang han var, til Jorden og sovnode». Han vaknade efter ett dygns förlopp och hade sedan aldrig mer lust att »spille paa de gamles Tromme til at trolde Vildren».

39. Finska lappmarken, 1890-talet. Uppteckning efter Heikki Rovanen i Kittilä af H. Samzelius.¹

»På Kannanjurmunkangas bodde fordom en *noita*. En gång föll han i ekstas och bad då sin son att väcka honom med följande ord:

Där ligger nu min fader,
dold uti gäddans långa tarmar,
dold i den tredje tvära vindlingen.
Stig nu upp! Vakna, fader som soffer.
Stig nu upp att lefva ånyo!²

Pojken erinrade sig dock icke dessa ord i det rätta ögonblicket, utan började sjunga dem först efteråt och skramlade på trolltrumman, kannuslauta, men gubben kom ej till lif igen, utan lyfte blott upp hufvudet och sade: »Hvartill nyttjar detta, då det en gång är för sent.» Där fick trollkarlen ligga, och hans kropp ruttnade med det samma. Han kunde nämligen icke vidare få någon hjälp af sin trolltrumma.

¹ Sagor och sägner, i Meddelanden från Nordiska Museet 1902, sid. 210.

² Äfven finsk text meddelas.

40. Finska lappmarken, 1890-talet. Efter Juhan Abram Suutari i Kittilä, upptecknad af Samzelius.¹

Gamla personer ha berättat . . . att trollkarlar fordom funnits. Dessa hade förmågan att med sin trolltrumma (kannus) taga reda på skatter . . . Då de skulle spå, kom dem trumman i handen, hvarför man kallat dem »trollkarlar med trumma i hand» eller också »flygande trollkarlar» (kannuskäsinoidaksi eli myös lentonoidaksi), och trumman hade ett slags ringande ton, då man skakade den och sjöng besvärjelser. Till sist kommo de i en sådan ekstas² att de föllo i vanmakt. En . . . brukade likväl bibehålla sansen och fullfölja besvärjelserna. Slutligen greps också han af ekstasen och uppväckte därunder de andra. Det säges, att de kunnat vara flere dygn i dylik ekstas, och att de då haft mycket att göra och långa vägar att färdas. Trumman skall ha haft sådan kraft, att om någon ovetande tog den i hand och vidrörde den, började blodet att koka hett från hjässan till hälen, och kastade man ej genast bort redskapet, blef man ytterligare förvirrad, så att man kom i allt större yra och föll i vanmakt. Det var en undervisningsresa, och så blef den mannen färdig att kunna trolla. Men han fick icke vara rädd af sig.

I noten tillägger Samzelius: apparaten var af trä, hvilket också tydliggöres af det af mig antecknade namnet kannuslauta, spåbräde.

41. Finska lappmarken, 1820-talet. Kuusamo socken. Efter A. J. Sjögren.³

Väster från kyrkan finnes en udde, Murhiniemi, »hvarom berättas, att fordom Lapparna der haft sina kåtor, och under ett krig med Ryssland genom sina kannukser⁴ sökt utforska, om de hade att befara något anfall. De flesta hade sina kannukser af stål, utom en fattig gumma, hvars trollredskap endast bestod af näfver. Blott detta hade en gång till den följande natten profeterat ett anfall, hvarföre

¹ Anf. arb. II, Meddelanden från Nord. M. 1903, sid. 195.

² Berättelsens term var *menee loveen* — enligt meddelande i noten. Äfven förekommer uttrycket *loveen langettaa*.

³ Anteckningar om församlingarna i Kemi lappmark, Helsingfors 1828, sid. 113.

⁴ En försvenskad pluralform af finska »kannus» enligt prof. Wiklund. Nom. pl. »kannukset».

hon begaf sig på flykten; de andra, hvilka i förlitan på sina bättre *kannukser* kvarstannade, blefvo nedgjorda.»

42. Ryska lappmarken, 1876.¹ Efter A. Genetz.²

Trumman såg han nu ingenstädes bland de ryska lapparna, men dess namn *kiomdes*, gen. *koamtazi*, eller *kumdes*, såväl som dess användande voro ännu väl kända. Äfven de norra karelerna och rysarna talade om detta underbara lappska redskap och kallade det *kontakka*, hvilket blott är en dimunitivbiform af *kiomdes*, *kumdes* och som det synes identiskt med det lappska gudanamnet *koamtka*; detta betecknar sannolikt ursprungligen »spåtrummans gudom» (Geist der Zaubertrommel).³

* * *

Hvad ofvan anförts, är hvad jag har mig bekant om muntliga traditioner om lapptrummor. Vi se, att dessa mattas af betydligt, ju mer vi komma mot norr, särskildt i fråga om en klar uppfattning af hvad trumman egentligen var. Detta beror kanske i viss mån på ofullständiga undersökningar, då jag personligen ej kan garantera för annat än södra lappmarkerna, men samtidigt tror jag, att det är öfverensstämmande med verkliga förhållandet. Vi veta ju, att den lappska missionen bedrefs med den största energi på 1500-talet i den ryska Lappmarken, på 1600-talet i den finska och i Norrbotten, på 1700-talet i Norge. Det synes som om missionen följt de största handelsvägarna och vägarna till bergverken. En trakt, som därför (?) synes ha varit relativt förskonad för omvändelsenitet liksom äfven för den fanatiska läsarrörelse, som mot 1800-talets midt bröt in öfver de norra lappmarkerna, är den södra svenska Lappmarken.

De muntliga traditionerna visa, som ofvan nämnts, att trumman ännu mycket sent och i ej ringa utsträckning måste ha varit i bruk

¹ På min resa i ryska Lappmarken, Pasviks- och Nuotjaurbyn, 1908, försökte jag förgäfvat att uppspåra någon tradition om trummor, men fann ej ens namnet bevaradt.

² Wörterbuch der Kolalappischen Dialekte, Einleitung, s. XLIV, i Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, h. 50, Helsingfors 1891.

³ Genetz visar sedan, att formen står i samband med rysklappsans *koamtalas*, som betyder lock, och det finska *kante-n. kansi*. Han antar till sist, att det lappska *gobdas*, *kiomdes*, icke blott i sak — såsom Friis påstår — utan äfven bokstafligen är detsamma som Kalevalas Sampa med sitt brokiga lock, *kirjokansi*. Jfr t. ex. Friis, Lappisk Mythologi, 1871, s. 47 ff.

bland lapparna. Äfven ganska sena fynd af trummor visa detta:

1. Doroteatruman, se ofvan sid. 25 ff.

2. Trumma från Lycksele: »Lock [sic!] till en Lapp Spå Trumma, hittadt den 8 maji 1834 nederom Lapp-torget på andra sidan om Landsvägen.» Nordiska Museet inv. 4787.

3. Hogguérs trumma; dock osäkert, om den anträffats under hans resa. Se ofvan sid. 38.

4. Stomme till trumma i Lule Museum, funnen förmodligen på 1890-talet under en sten vid Naukakjokk, Kvikkjokks kapellområde.¹ Tänkbart är dock, att den legat mycket länge på fyndplatsen.

[5. Trumma i Lule(?) lappmark. Enligt Hj. Stolpes anteckningar finns originalet till en i Nordiska Museet befintlig kopia af trumma hos »en lapp» i denna lappmark.²]

Härtill kommer förekomsten af en hammare till trolltrumma, som härrör från Vilhelmina och af den lappska skolläraren A. A. Nordfjäll i Frostviken sålts till Nordiska Museet. Den är af enklare typ, dock samma hufvudtyp som fig. 5.

Tre förfalskningar af trummor finnas, alla från relativt sen tid. En finnes i Etnografiska Museet, den andra på Nordiska Museet. Den sistnämnda är möjligen identisk med den ofvan omtalade, sid. 39. Som de båda äro från den norra lappmarken, bevisa också de genom sin förvrängda form, att traditionen därstädes afmattats.³ Den tredje är från ryska lappmarken och finnes på Etnografiska Museet å Vetenskapsakademien i Petersburg. Den är mer lik en lapptrumma än de två andra, dock utan att därmed kunna öfvertyga om sin äkthet. Den är af en hufvudtyp som fig. 2 här ofvan, men utan spår af handtag, samt symmetrisk.

* * *

¹ Enligt etiketten i museet är denna lilla vackra trumma en gåfva af doktor Fr. Svenonius. Denne erinrar sig dock, efter hvad han benäget meddelat mig, icke något vare sig om denna gåfva eller om trumman öfver hufvud taget.

² Stolpe fått meddelandet från E. von Rosen. Om denna »kopia» finns ingen uppgift i Nordiska Museet. Möjligen afses med detta meddelande den ytterst fantastiska förfalskningen från Lule lappmark, som omtalas ofvan sid. 39. Ingen af de fyra äkta trummorna, som finnas på Nordiska Museet, är nämligen lokaliserad till Lule lappmark.

³ Trots detta ha de vissa drag som tyda på ett medvetande om en viss (riktig) form.

Det finns ett område, där hågkomsten från äldre tiders tro och kult kan bevaras än bättre än i minnet, detta är ornamentiken. År 1909 anträffade jag i Torne lappmark ett par ornament, som särskildt frapperade mig såsom närbesläktade med vissa tecken på trumman. I fig. 7 se vi ett par mönster från kvinnornas väfda mössband, »kahper padde» (Rautasjaur). De olika mönstren heta: a »peive», solen, b »manno», månen, c »kirjak tjalme», brokigt öga,

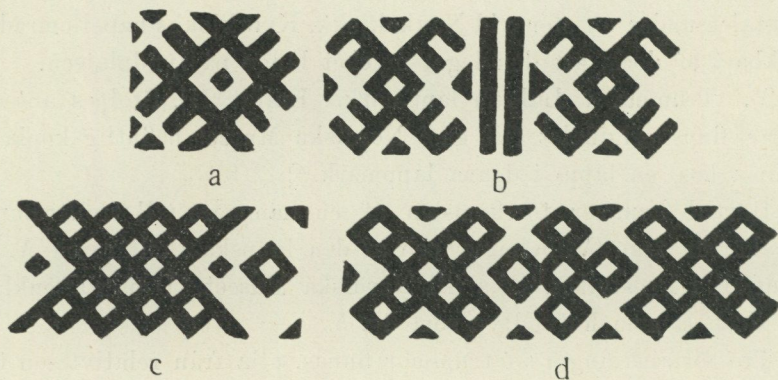

Fig. 7. Bandornament från Torne lappmark.

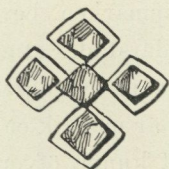

Fig. 8. Ornament från knif, Torne lappmark.

Fig. 9. Ornament från lapptrumma, Torne lappmark.

d »rista tjalme», korsöga. Att vi i de två första ha symboliska bilder är alldeles tydligt, särskildt då man jämför den första — »peive» — med figurerna för solen på spåtrumman. Mönstret »mannu» ser snarast ut som en peivefigur och torde kanske en gång varit en sådan.

Midtmönstret i fig. 7 d finna vi på åtskilliga lappska föremål. Fig. 8 visar ett dylikt på en slida af horn från Torne lappmark i Nordiska Museet, inv. 69610. Å fig. 9 se vi samma tecken som från

den stora trumman å Etnografiska Museet i Stockholm.¹ Rudbeck har i sin *Atlantica*, II, sid. 277 G en trumma med liknande figur, äfven placerad i nedersta delen af trumman. Han afbildar fig. E i anf. arbete äfven nyssnämnda trumma. Förmodligen ha vi också här ett soltecken, jämför Rudbecks egen virriga förklaring sid. 659.

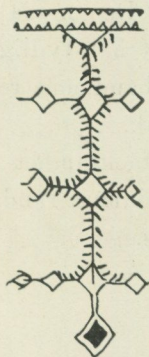

Fig. 10. Ornament
från knif. Torne
lappmark.

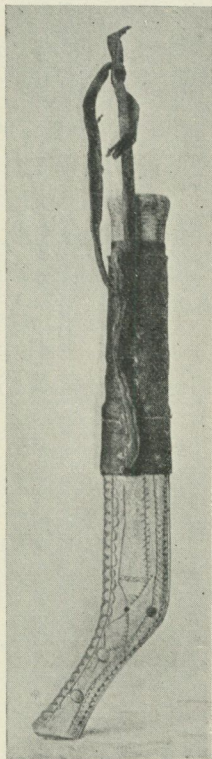

Fig. 11. Knif. Torne lappmark.

I fig. 10 se vi emellertid ett mönster på en knifslida af horn (ses å fig. 11), som slående påminner om den centrala solbilden med dess fyra strålar på så många trummor.² Enligt meddelande från K. Tirén³ förekomma »dekorationer, som påminna om trolltrummans

¹ Afbildad hos von Düben, *Lappland*, pl. 8.

² Jag har köpt knifven af en lappojke vid Rautasjaur, hvilken själf gjort den för ett par år sedan. Namn på mönstret kunde jag ej få någon att minnas, endast »kirje».

³ Till honom meddeladt af bergsingeniören E. Asplund i Kiruna.

tecken speciellt hos släkten Turi af Talma stam, norr om Torne träsk». Enligt prof. Wiklund är denna släkt ursprungligen från Koutokeino.

Ett snarlikt mönster har jag sett på en träslida i K. Tiréns ägo i Boden, alltså förmodligen också från Torne lappmark.¹ Det hade här varit min afsikt att komma med ett försök till utredning af de omtalade ornamenten, men materialets storlek tvingar mig att skjuta upp därmed till en annan gång.² Emellertid synes dessa ornament icke förekomma i södra lappmarken, som också i allmänhet är fattigare på dylika öfver hufvud taget. Den norra lappmarkens närhet till det ornamentrika finska området har tydligen hållit intresset bättre uppe. Särskildt gäller detta bandmönstren, som ha en omisskännlig släktskap med finsk ornamentik.

Till sist ber jag att få uttala min tacksamhet till professor K. B. Wiklund, som haft vänligheten att lämna randanteckningar till det språkliga innehållet i denna uppsats.

Lapptrumma från Åsele.

Under en tjänsteresa i augusti 1909 erfor jag från olika personer, däribland en skogsinspektör, att en lappska spåtrumma för 2 å 3 år sedan blifvit anträffad nedsänkt i en källa. Fyndet gjordes af en torpare vid namn Sigström i Sandsjö by uti Åsele socken af Västerbottens län och blef ej bättre tillvarataget än att trumman numera är förstörd och bitarna bortkastade.

Axel Palm.

¹ Tirén framkastar dock möjligheten af att åtminstone detta sista exempel kunnat influeras af de påpekningar han en gång gjorde för några lappar om förekomsten af en egen äkta lappska ornamentik. Han hade samtidigt visat en del bilder af trolltrummor m. m.

² Jag nöjer mig därför med att endast nämna de gifna exemplen. De äro långt ifrån de enda.